

Leo y escribo
en mi lengua.
Chinanteco Usila
'Ēi jnia saɪ jau.
Jau jm kíé' Jé
Jeu Jeĩ'

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Flor María Kobe Guzmán
Carmen Díaz González
Javier Avelino Fernández
Luis Alavez Bautista

Autoría
Gabriela Contreras de Dios
Elisa Vivas Zúñiga
Maribel Eloisa Hidalgo Morales
Miguel Angel Recillas González
Liv Kony Vergara Romaní

Asesoría académica
Ana Isabel Jacinto Hernández

Revisión técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Marisol Ruiz Monter
Hugo Fernández Alonso
Laura Sainz Olivares

Diseño
Fabiola Escalona Mejía

Diagramación
Enrique Sánchez Rocha
Adriana Peña Cervantes
Jesús García Morales
Ricardo Perez Rovira

Ilustración de portada
Juan Jesús Sánchez Muñoz

Leo y escribo en mi lengua. Chinanteco Usila. MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2012 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Chinanteco Usila. MIBES 3. Vocabulario: En trámite

Impreso en México

Imäjniä

Neí majyi ikíé! Jau'lle'li la mäjniä jnië ikoö' tiö' kachie jau iratöö neí Jyimataï adö Jyimataï i'ë+ jniä Majyi juo'. I 'nii ma'oi 'neí ilingäät iratiee' laje+ irasa+ ira lle'e neí majyi la.

Jau'lle'li la rale+ lia' ralle' taneí në, jo take+ majniä jau i jú'i, jnia jo ta chie ratöö 'ë' rákië' jau në. Jnia jniä 'ë' tá juö la ko' kö jau iratöö irasa+ në.

Jau ira le+ jau'lle'li në ratie' kö jua' jau kíä ille'é, lei pa sa li tyiä laje+ náï jau kíé tala kachie pa aratóö ila isa lle'li ja, jnia o le+ jau ñi' isa sia alia' li lle'li jau jm kíé! Jé Jeu Jeï', jnia o le+ jau irakië' is+ ira 'éí neí majyi la.

Laa ada jau'lle'li la ma 'o' 'neí laje+ tá i ju'ö neí jyimataï adö jnia ate+ aje'e neí Jyimataï i 'ë+.

A

aasaĩ 'Ēl rakiēl: Lanē saĩ jā chie asaĩ kō majyi isaĩ.
Íjuō tá: Aasaĩ majyi isaĩ la ikíé! Aéú saĩ adō Sé Éú Mateĩ.

ákā áje! 'Ēl rakiēl: Kō ikeul chie ijuĩ ko! jua! áje! kíé! akuájéu, asaĩ ñĩ! jnia áñĩĩ 'liō maĩ jmā.
Íjuō tá: Áwaseü watséi neĩ kō anál'i a'mā, ke'ui kō ákā áje! ajuĩ 'lať i'naĩ.

ákua! 'Ēl rakiēl: Lanē téi! kō itje! majyi imatáť.
Íjuō tá: Áberonika ato! amatáť kō itsei ákua! majyi læ! jnia saĩ jau. Jau jm kíé! Jé Jeu Jeĩ!

ákua! majyi 'Ēl rakiēl: Læ! kō ákua! majyi itje! 'liō náĩ imatáť adō tiō! ijō 'maĩ jo! ákua! majyi jō.
Íjuō tá: Äda a 'yei kō ákua! majyi læ! jnia saĩ jau. Jau jm kíé! Jé Jeu Jeĩ!

ásje! mñĩĩ ngāť 'Ēl rakiēl: Ko! jua! inē 'yei! jau jnia 'le!i igm!, tyái jau jñiaĩ chie atiō! tasæ! jeu igm!.
Íjuō tá: Adō Éú ngō wā 'le!i jeu ásje! mñĩĩ ngāť jñiaĩ am jō a'ëĩ Gojm.

a'yeli 'Ēl rakiēl: La nē saĩ chie akíé! majyi isaĩ.
Íjuō tá: Áadriana lať a'yeli majyi isaĩ kíé! adō Ájulieta Contreras.

ateu' kíé' aüö 'Ě' rakië': Lanë saï kö ateu' i'óo 'úo itje' ákau nië jo'.

Íjuö tá: Chie atiö' 'lōo Sä Lei achíí' kö ateu' kíé' aüö neí amal pá.

ajuo' jau jm 'Ě' rakië': Chie asa+ jnia o'le' kö jau ka'a lajō ju'í jau sɛ+, asia kui sje kö'ō kóra lie jau 'íi ka'a lajō ju'í jau sɛ+.

Íjuö tá: Ágabi Contreras Dái la+ ajuo' jau jm neí ákua' majyi MIBES 3 lɛ+ jnia sa+ jau.

aasa+ 'Ě' rakië': Chie ásia kö íjüö.

Íjuö tá: Uso: Abié Isëë Matei la+ aasa+ "Allie 'ang" iratöo neí jyimata+ i'ɛ+.

ajali jau 'Ě' rakië': Chie ajul'ö kö irasa+ lakö' jua' íma anaüü i.

Íjuö tá: Aliö la+ jä ajali jau irasa+ kíé' neí jyimata+ i'ɛ+.

atyía jau 'Ě' rakië': Chie atyía jau lajɛ+ ingä+ itang kí'í.

Íjuö tá: Avito Dóo la+ jä atyía jau alia' juí jm kíé' Sä Lei Jé Jeu Jeí'.

E

l'èl' l'nië l'Èl' rakiël: Jau në juì tá atəi sia kö jau i l'nii l'ei l'èl' ra kiël.

Íjuö tá: Abié l'əi kö irasaí kəla jö tyíai jau l'èl' l'nië jau ira l'lel' təi a latəi d neí jyimataí kíél' adö.

l'èl' l'nii lei l'Èl' rakiël: Ítyia jau alia l'niä l'lei kəla jö li iku'ui l'èl' l'nii lí ñíi/ tá ísilei ímataí.

Íjuö tá: l'Èl' l'nii lei kö kö l'näa ira lee në ilei kö jä chie l'əi+ jnia sáti.

É

l'əi+ l'Èl' rakiël: Lingäť ira l'lel' l'neí kö irasaí jnia l'èl' l'nii lingäť chie kəla jö laí kö l'nia l'lingäť.

Íjuö tá: Alée jyi kíél' adö Ágabi Contreras armm i íkö amataí l'əi+ kö írasaí, "adö ñí l'jniä mku" neí üö 28 neí jyimataí l'əi+ MIBES 3.

l'əi+ irasaí l'Èl' rakiël: Ləi kö íku'i/jeu ísa jəlu ijö lei alia l'əi+ chie l'liö një jnia naüi kore l'èl' jö ral'lel' írasaí.

Íjuö tá: Áberonika l'əi+ l'liö një alia l'nia l'juí neí kíél' l'əi+ irasaí kíél' majyi itee sitá kə l'lingäť kore.

I

iratje! I'Ë! rakië! Jau në juï tá i 'leli itje! naï jyi mataï kíé! adö.
Íjuö tá: Iratje! neí jyimataï i læ jnia isaï.

i'ii lajæ maji I'Ë! rakië! Jau në juö tá atæ læí jm isaï chie ajuö
tá kö jau! i 'nia! juï majyi jeu añí isaï, roli kore majyi,
kiaï læí lajæ isilei.
Íjuö tá: Tæ jyi në læ a læ íli lajæ majyi kíé! neí tá.

i'æii tia I'Ë! rakië! læii tia kö irasaï jñiaï íratöö inia! jñiaï.
Íjuö tá: a'léé jyi kíé! adö akíi tá kíé! 'íee, i'æii tia
'nää ira læe 1.

imakoi I'Ë! rakië! Jau në juö tá atæ 'leli kö imakoi.
Íjuö tá: 'Ei jau në imakoi.

isakúö I'Ë! rakië! Jau në juö tá atæ jä chie læ jä ayiengaï.
Íjuö tá: Ámarsela sa! Aséú isakúö ¿O mataï ga!?

imachii I'Ë! rakië! Jau në juó tá atæ læ ichie kö jau.
Íjuö tá: Ámarisol amachii itio!í ákua! MIBES 3 læ
jnia saï jau.

imäjniä I'Ë! rakië! Jau në juö tá ka!a liku! chie laï jau ralle!
nei jyimataï jnia o 'lë! ikö majyi isæ.
Íjuö tá: Atæ amalji læii imäjniä kíé! Jyimataï i'æii
MIBES 3.

‘Ĳē kiele! ‘Ĳi rakiē! Jau nē ‘leli atē ‘nii ‘leli neí kiele! ájm.
Íjuō tá: Jm kúa ra ‘léi kaleu! ‘Ĳē kiele!

Íjuĩ ko‘éitseĩ jauĩ ‘Ĳi rakiē! Kō írasaĩ yía tēĩ mataĩ alia! lēĩ jauĩ.
Íjuō tá: Áchee Lópes má ajuĩ ijuĩ ko‘éitseĩ kiele! Kō itie! 1, neĩ jyimataĩ kiele! adō.

Ítyie ‘leĩ irasaĩ ‘Ĳi rakiē! Kō íteĩ ‘näa iralee amataĩ alia! lēĩ jauĩ.
Íjuō tá: Aedgar am̃ i mā ‘looi ka‘la jō lei ityie ‘leĩ irasaĩ neĩ kō itie! 1, ‘näa iralee 1 neĩ jyimataĩ adō.

Íñĩĩ lajāĩ ‘Ĳi rakiē! Irasaĩ iku‘u lajäng chie atiō! kō jeu ísalaĩ laĩ asaĩ.
Íjuō tá: Alée jyi angāĩ íkō amataĩ ó ku‘lui irasaĩ “kō ityia kiele! átama ‘ñee” kiele ila lēĩ iñĩĩ lajāĩ.

Írasaĩ alia! tyai jau ‘Ĳi rakiē! Lēĩ kō jeu ijüō ísa je‘u lakō! lingāĩ chie la kō! jua! nio! tyai jau ‘le! sílei.
Íjuō tá: Asé atē tseĩ alia! raleĩ írasaĩ alia! tyai jau kiele! ‘naa iralee 1, neĩ jyimataĩ adō kili.

Írasaĩ neĩ majyi ‘Ĳi rakiē! Lēĩ kō íku‘i/jeu ísa je‘u ka‘la jō saĩ jeu letra neí kō majyi ‘le! jō ‘nii liñĩĩ jä chie sá».
Íjuō tá: Álejandra tyai jau íkōō Áda neĩ kiele! irasaĩ neĩ majyi.

J

ja' 'Ě' rakiĚ': Jä ja' pí' ajuö tijää.
Íjuö tá: Abié ajei jä ja' jm.

jäi 'o'o 'Ě' rakiĚ': Jau ně juó tá at+ jä chie sa itséi ikoï.
Íjuö tá: Kíé jelliö jäi 'o'o ingäť, ngäť 'uö anía' 'ai
'niĚ tyía jau 'Ě' al+.

jeu' 'Ě' rakiĚ': Laně téi' jä chie asia iijuö jnia o asia si
lyo'i ijuï tá.
Íjuö tá: Ja'km jeu' asia kii ájm roo.

**jm isaï
irasaï** 'Ě' rakiĚ': Jau ně juö tá i 'éi kö jnia o 'liö náï ityéï
'nia' kö irasaï.
Íjuö tá: Aoskar asia at+ tseï jm isaï irasaï ně
"Á 'lá"

**jéi jnia ju'i
irasaï** 'Ě' rakiĚ': L+ kö íku'i'/jeu ísa je'u ka'a jö l++ ó
asa++ ímáajuï ko'éitsei koralie jnia kui jeu iju'i jua
ně 'nia'.
Íjuö tá: Asé áwa kö' tseí jéi jnia ju'i irasaï kíé' kö
itje' 1, 'nää ralee 1 neï majyi ikii jau kíé' aré'üi.

K

käi tsei 'Ēi rakiē! Jau nē juō tá i 'leli atēi 'lnioí jñiaí chie, jnia o tēi ama 'o! chie saī kí!.

Íjuō tá: Koralie jm, Aneü ñeī nijeī akua 'lo'i ka'a jö käi tsei tio'i.

kei' irasaí 'Ēi rakiē! Lēi kö jau ityíö 'liö kö irasaí.

Íjuō tá: Ágabi a'ēi koralie kei' irasaí "Kö isalei kíle amä!"

kö i 'nōi 'Ēi rakiē! Jau nē juō tá atēi sia kó ijñiaí ityíé léi.

Íjuō tá: Tä tsei kö 'lnōi ajüō atēi bíe kíe ta la tsei a'ei jyi.

kö iköi jau chie 'Ēi rakiē! Kö ijüō tá iköo adö ka'a la jö tyíö tsei i amataí.

Íjuō tá: Aramiro ajüō kö iköi jau chie kíe! Kö itie 2 jö a'yili 10.

ko'i 'Ēi rakiē! Jau né 'leli atēi jä chie sajeu' yie 'aí.

Íjuō tá: Iköo öö añi' réü amajniä jä aoso: Jä 'liö maí ko'i, ngēti tia jnia awa 'mäi neí áku'o a'mä.

kö itie' 'Ēi rakiē! Jm isaí kö irasaí jnia o 'näa ira lee.

Íjuō tá: Atēi Lei atöi ajei kö itie' 2 neí jyimataí adö a'ei jyi nē.

L

lajəɪ itjeɪ

!È! rakië!: Ra léi kö! tɛi itjeɪ neí jyimataɪ.

Íjuö tá: Ajäi achíli neí lajəɪ itjeɪ iləɪɪ "Am siä Jé Jeu Jeïl."

!leli tiia

!È! rakië!: Jau në juö tá atɛɪ jä chie ma jnoï ájö síkuo neí kö isia.

Íjuö tá: Jmaï aje kíli tia jnia a !leli tiia neí amesa afe!i.
iTsei pa! iLiö maï tsei!

!liö maï tia

!È! rakië!: Jau në juö tá atɛɪ jä chie !leli tia.

Íjuö tá: Kö jm iátsai naü atyii ichie amatyaï aasia!
!ai, ijeu aasia! në !liö maï tia teli chie atio'ö jeu
jö ka'a ma loo kíli.

lingäɪ irasaɪ

!È! rakië!: Ləɪ kö íku'li/jeu ísa je'u ka'a jö tyiö tseíi/
juí kol'etitsei liku'li lajəɪ ityei paï iralle! neí irasaɪ.

Íjuö tá: Alée jyi kiel adö am̄m i íköö Amatéi i tyiai
jau alia! raləɪ i'nia! lingäɪ irasaɪ kiel kö itjeɪ 2, Inää
ira'lee 3 neí jyimataɪ adö.

M

majyi iteii

!È! rakië!: Ləɪ kö majyi isaɪ i !nië chie tei !neí ka'a
lajö kulo kö jm̄.

Íjuö tá: Áda aku'li ikö añil réü! kö majyi iteii.

majyi isäi

!È! rakiël: Kö irasa+ neí majyi isäi iköö jä chie asä+
ka'la tyai jau jñiaí, ijö to'í kö jö! majyi rajná+.

Íjuö tá: Áletisia asäi kö majyi isäi kíé! am ajöi akua Gojm.

majyi ijuí jau

!È! rakiël: Lø+ kö irasa+ ipí! juö tá ityái jau isia
kö i 'na+.

Íjuö tá: Amgie a'ø++ majyi ijuí jau ijá'í alo 'léi mata+
jeu Sä Lei Jó Jeu Jeí'.

majyi ikii jau

!È! rakiël: Lø+ kö irasa+ ipí! juö tá ikii jau jnia ongä+
iköö jä chie asä+.

Íjuö tá: Abié aku'í majyi ikii jau ikö síé iakíé
Aturo ré'ui.

majyi ímm i

!È! rakiël: Lø+ kö majyi irasa+ isia kö ímm i.

Íjuö tá: Atø+ ajuí kö majyi ímm i ka'la jö 'yili ijuí jm
itie! jau! itø+.

majyi isaí ijuí jau

!È! rakiël: Lø+ kö majyi ijuö tá ityái jau 'è! síléi,
jnia o kö iléi re.

Íjuö tá: Sitá kíá jeu Sä Lei Jó Jeu Jeí' júí kö majyi
isaí ijuí jau adö Sé+ Liö Ramos. Sitá kíá Kø+ Satia,
Jé Jeu Jeí', Ñijeu.

majyi isilei jm

!È! rakiël: Lø+ kö majyi juo! ijuö tá ijuí jau 'è! sílei
lako! kö jm jnia ora ilei.

Íjuö tá: Sä Lei Jó Jeu Jeí' ma akíi majyi isilei jm kíé!
jeu jeu la.

**majyi ijuĩ at̥ɛĩ
sia kō ilai**

!Ē! rakiē!: L̥ɛĩ kō majyi isaĩ jā chie ayeĩ sia kō i
!naĩĩ ikō ijā asáĩ k̲a!a lajō a !aĩ m̲a !m̲a.

Íjuö tá: Adö Erik jnia Abé ajuĩ firma neĩ majyi ijuĩ
at̥ɛĩ sia kō ilai tō !íe tyíe.

**majyi ira
!le alia! juĩ mää**

!Ē! rakiē!: L̥ɛĩ kō majyi irasaĩ alia! juĩ jnia !ē! jō
!nia! juĩ k̲a!a lajō s̲i !äĩĩ kō mää i !nii juĩ.

Íjuö tá: Ámiriam !niē juĩ új̲m! mkaü jō !nii kō majyi
ira !le! alia! juĩ mää.

majyi ite sitá

!Ē! rakiē!: L̥ɛĩ kō majyi iteli jā chie kō !iē jnia ora
k̲a!a ngāĩ tyíai jau.

Íjuö tá: Ásit̥ɛĩ tyeĩ kíá jau! íteĩ Ákí Itái Séi asaĩ kō
majyi ite sitá kíé! jmaĩ simai! k̲a!a jō ngāĩ tyíai jau.

majyi i !ye!i

!Ē! rakiē!: L̥ɛĩ kō majyi ikúo jau chie at̥ɛĩ jā chie
sia kō íma ama !mäi.

Íjuö tá: Adö Éú Séi Sanches aku!i majyi i !ye!i kíé!
adö Déú Sēē Mateĩ iakúi ákau !aĩ ilei j̲m kíé! neĩ!

**majyi kuo
t̥ɛĩ m̲m**

!Ē! rakiē!: L̥ɛĩ kō majyi ikuo t̥ɛĩ m̲m at̥ɛĩ chíé! chie,
ítii j̲m isäi m̲m íkúi íkōö achíé!.

Íjuö tá: Ásit̥ɛĩ m̲m Ápaloma Matēi akui majyi kuo
t̥ɛĩ m̲m íkōö Ábetsabe Contreras !Ää atii j̲m isäi
m̲m !nia! !aĩĩ k̲a!a jō lai tseii.

N

lnää ira lée l'Èl rakiël: Lanë saï kö lnää pí' ityíö jyimataï adö.
Íjuö tá: Akaa amataï lnää ira lée 2 neí jyimataï.

njo' l'Èl rakiël: Ítyaii jau lakö' jua' njo' íra'ée neí jyimataï adö.
Íjuö tá: Alée jyi kíé' adö l'éí lakö' jua' njo' ikö amataï jyi neí jyimataï adö.

neí kíé' isaï l'Èl rakiël: Lë+ kö íku'í/jeu ichíi ka'la jö juí koléitseïa'ia', l'è' jnia 'läi kíé' sai+ neí kö majyi.
Íjuö tá: Alée jyi kíé' adö Aruben tyiai jau íkö amataï alia' jö lë+ neí kíé' isaï.

O

omañí'í lë' l'Èl rakiël: Kö ijuí jau ka'la jö lingä+ i'ë++ tja jö ra'léi jo' kore iníkin.
Íjuö tá: Alée jyi kíé' adö Atomää Sanches am m i iköö Ámaneü Sarate i'ë++ íratöö Omañí'í l'è', i'ë++ tja.

S

sai+ l'Èl rakiël: Sai+ laje+ ílnii tyiai jau íratje' kore lakö' jua' letra isaï neí majyi.
Íjuö tá: Aseu' Matë+ jua': sai+ kö majyi isäi kíé' ajö amataï Gojm.

T

təi teü irasaɪ

!Ě! rakiĚ!: LanĚ saĭ kō jnia o !liō irasaɪ neĭ majyi. Təi teü irasaɪ ʌsia ləi ityei paĭ kō! ala jm isaĭ irasaɪ.

Íjuö tá: Ábitoria Náa Dái a!əi+ jm isaĭ irasaɪ jnia təi teü irasaɪ neĭ majyi ite sitá.

tyíó 'lɔ'

!Ě! rakiĚ!: Ítyia jau alia! ləi irasaɪ í aləi tá lakö! kō !näa ira'lee, íratöo kō jɔ iníkin.

Íjuö tá: Alée jyi kíel' adö am̄m i íkōo amataɪ jyi i ləi+ íkō'ö tá ima ajuĭ iratöo jɔ! kore iníkin tyíó 'lɔ', ka'la jö lingäɪ kore alia! rá!əi iteei.

Ü

üö

!Ě! rakiĚ!: Ləi lakö! kō neĭ/ majyi.

Íjuö tá: Ámarei ləi+ üö 25 neĭ jyimataɪ i!əi.

üö majyi iléi alia! 'léi jeu

!Ě! rakiĚ!: kō ítiĚ a'ée jyi kíel' adö lajəi íma amataɪ chie neĭ jyimataɪ kíel' adö.

Íjuö tá: Ágabi Contreras Dái atii neĭ üö majyi iléi alia! 'léi jeu íma amataɪ Ajüä neĭ jyimataɪ kíel' adö.

watséi neí

!È! rakiël: Lanë !leli atə+ jä chie jnia o ja! aeui neí a !mä.

Íjuö tá: áwaseü watséi neí kö áná!i a!mä.

yíe jñia ilə+!

!È! rakiël: Lə+ kö jeu ichíi, ísa je!u jéi njo!, !éi írasa+, akö! tei letra, alia! jniä majyi, jnia jüö chie ko!éitse! !è! jö ratje!.

Íjuö tá: Ajoakein tyiai jau yíe jñia ilə+! írasa+ "majyi itee sitá".

En este material encontrarás un listado de palabras que te ayudarán a comprender la lectura y la escritura de nuestra lengua, así como algunas variantes que se utilizan en otras comunidades. Será de gran utilidad para mejorar la comprensión de los textos escritos.

Neï majyi la tya'ä kö irasaï jau
'liö maï keï ima 'oo 'neï tio'ö
ilingäï alia' ø'ï jnia sa'ï jaú, lia'
íleï jau asiä jeu ta seøï. 'Liö maï
jüö tá kíé tala kö' jua' lanë pa jö
lingäï lajèï irasaï.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
Itä kui